

Vanja Švačko

NAPOMENE O TERMINU PARTICIP

U ovom se radu raspravlja o nekim osnovnim proturječnostima gramatičkoga opisa kategorija participa, gerunda i glagolskih stanja. Ukazuje se na razlike između glagolskoga priloga i glagolskoga pridjeva u suvremenom hrvatskom književnom jeziku i standardnoj novoštokavštini uopće i daju se kraće napomene o razlikama u odnosu na terminologiju drugih jezika (ruskog i engleskog).

Problemi na koje redovito nailazimo u kontaktu s nekim stranim jezikom nisu samo posljedica pokušaja da se svlada drukčiji odnos prema predmetnoj stvarnosti, već su nerijetko rezultat nekonzistentnog ili proturječnog opisa jezičnoga sustava koji mora imati logična pravila i zakonitosti, prihvatljive i izvornim govornicima i onima koji tek uče jezik.

Ono što predstavlja najveću zapreku u učenju nisu samo razlike u "analizi činjenica ljudskoga iskustva" (Martinet, 6). Mi ne pokušavamo svladati samo novi leksik nego razumjeti zakonitosti funkcioniranja jezičnoga sustava i njegovu gramatiku.

Lingvisti odabiru jezične činjenice opisujući ih normativno. Da bismo usvojili nekakav skup postulata, moramo najprije učiti sredstva za njihovo razumijevanje.

Veliki broj gramatičkih opisa još uvijek pati od nedostatnosti zajedničkoga kriterija, cirkularnih objašnjenja te miješanja sinkronijskog i dijakronijskog aspekta jezika. Osnovne pretpostavke znanstvenoga opisa postavljene kao temelj modernog strukturalističkoga tumačavanja jezičnoga sustava – neproturječnost, iscrpnost i jednostavnost (ma koju metodologiju znanstvenik rabio) – još uvijek nisu dale većih rezultata na području gramatike koja vrlo često opisuje jezične pojave prema postuliranoj terminologiji onih jezika koji su za nas danas "mrtvi uzori".

Cilj ove rasprave nije poricanje važnosti dijakronijskoga opisa već potcrtaivanje razlike između opisa neke jezične pojave u suvremenom stanju i njezina tumačenja s obzirom na sve promjene kojima je mogla biti podvrgnuta tijekom vremena, uključujući i moguće transponiranje u drugu gramatičku kategoriju.

Problem preimenovanja morfoloških vrsta koje su ^{u toku} ~~vremenom~~ promijenile svoju funkciju možemo pokazati na primjeru participa.

Terminom **particip** u antičkoj se terminologiji označavao oblik koji je pripadao dvjema kategorijama (imenskoj i glagolskoj – dakle, oblik s dvostrukom vrijednošću – nominalnom i verbalnom) zbog svoje pridjevske deklinacije, rekcije, sposobnosti da izražava vrijeme i stanje i sl. U hrvatskom jeziku gdje je uporaba, kao i u drugim slavenskim jezicima, sasvim specifična, danas se izbjegava termin **particip** u značenju: glagolski prilog prošli, glagolski prilog sadašnji, glagolski pridjev radni, glagolski pridjev trpni. Razlog toj višestrukoj uporabi termina **particip** svoje ishodište vjerojatno ima u pokušaju da se ovi oblici dovedu u izravnu vezu s ishodišnom kategorijom participa, koja je tijekom vremena doživjela višestruke transformacije:

- **particip prezenta aktivni** (glagolski prilog sadašnji)
- **particip perfekta aktivni I** (glagolski prilog prošli)
- **particip perfekta aktivni II** (glagolski pridjev radni)
- **particip perfekta pasivni** (glagolski pridjev trpni)
- **particip prezenta pasivni** (oblici na *-mъ*; nema ga u hrvatskom književnom jeziku; pridjevi *lakom* i *pitom* smatraju se oblicima toga participa).

Novije hrvatskosrpske gramatike (Priručna ...) poznaju ih kao **glagolske priloge** i **glagolske pridjeve**. Međutim, da bismo utvrdili osnovnu razliku između njih, potrebno je razlučiti pojmove kao što su **particip** i **gerund(-ij)** te dati neke napomene o glagolskim stanjima (**aktivu** i **pasivu**).

Već sam pokušaj definiranja ovih pojmova dovodi nas do proturječnosti, budući da se termin **particip** vrlo često izjednačavao sa glagolskim priložima/pridjevima, dok u nekim definicijama nalazimo objašnjenja “**uže i šire značenje**”. Tako se glagolski prilozi s obzirom na tvorbeni motivaciju definiraju kao prilozi izvedeni iz glagola (glagolskoga pridjeva i participa) ili kao termini koji u hrvatskosrpskoj jezičnoj terminologiji zamjenjuju termine **particip** i **gerund**. Također se definiraju i kao vrste participa, tj. nesklonjivi gerundi (Simeon II, 25). Ovakve različite definicije i odveć slobodno raspolaganje terminima samo šteti pravilnom opisu jezika.

Vjerojatno je i sama priroda navedenih pet vrsta participa uzrok ovakvom nedosljednom opisu, iako ne možemo poreći činjenicu da se nerijetko miješaju granice klasifikacije nekih oblika kao morfoloških vrsta s njihovom sintaktičkom uporabom. U opisu krajnje neobičnih svojstava participa – u ovom slučaju glagolskoga priloga (prošlog/sadašnjeg), sigurno “najoriginalnijeg” i “najkompleksnijeg” gramatičkoga oblika, ne vodi se dovoljno računa o relativnoj autonomnosti lingvističkih nivoa: kaže se da u rečenici stoji uz glagol (sintaktički položaj), nepromjenljiv je poput priloga (morfološko svojstvo), blizak glagolu (po leksičkom značenju i tvorbi – aktivni, recipročni, povratni), posjeduje gramatič-

ke kategorije vida i lika, rekciju, u nekim konstrukcijama stoji uz prilog. U ličnim rečenicama odnosi se na subjekt (sintaktički), a ne na radnju (*Stojeći na kiši, gledao sam ispred sebe*), a morfološki je podređen glagolu (*Gledao sam stojeći*) (Simeon, 407/409).

Gramatički je sasvim jasno zbog čega govorimo o glagolskome prilogu, međutim logički, prirodni odnos vrlo često moramo tražiti izvan gramatike. Najprije treba razjasniti pitanje opisuju li se glagolski prilozi/pridjevi s obzirom na motiviranost drugim glagolskim oblikom ili prema svom položaju u rečenici (morfološke promjene uzrokovale su sintaktičke). U trenutku kada su izgubili pridjevsku deklinaciju i broj, promijenio se i njihov položaj u rečenici. Sasvim je irelevantno (za ovu raspravu) je li do toga došlo usljed poremećaja u unutarnjem ustrojstvu samoga jezika ili pod utjecajem nekog drugog jezika – problem se javlja u onom trenutku kada treba prosuditi moramo li neki oblik definirati sa stajališta njegovoga odnosa u koji ulazi s drugim oblicima unutar rečenične cjeline ili uzimajući u obzir njegova temeljna svojstva (ne zanemarujući, dakako, odnos s ishodišnim oblicima).

Glagolski prilog ima svojstva priloga s obzirom na podređenost glagolu u rečenici (*Citao je ležeći*), ali se istovremeno može odnositi i na imenicu u akuzativu ili nominativu (*Nade ženu plaćući i Oprostivši se od majke, mladić krene na put*).

U suvremenoj terminologiji *particip* označava samo glagolske pridjeve koji su se nekad sklanjali i bili podređeni imenici – subjektu (iako glagolski pridjev radni više ne izražava svojstvo subjekta već – aktualiziran u nekom drugom glagolskom obliku – radnju koju subjekt vrši), dok su glagolski prilozi nesklonjivi i podređeni glagolu.

U svom članku *Sudbina participa u književnom jeziku kod Srba u 19. veku*, Ljiljana Subotić govori o položaju kategorija participa između glagola i pridjeva. S jedne strane, leksičko značenje i osnova, procesualnost i kategorija vremena u odnosu prema glagolima, te zajednička sintaktička funkcija, kongruencija s imenicama i fleksija u odnosu prema pridjevima, s druge strane, u sintaktičkom smislu čine participe svojevrsnim atributskim glagolskim formama koje izražavaju “polupredikativne” odnose (Subotić, 5).

Bez obzira na različit razvoj participa, potrebno ih je jednoznačno definirati – o nesustavnosti njihova opisa govori i činjenica da u različitim jezicima ovi termini ne znače isto. Iako su neki oblici imali specifičan razvoj tijekom vremena, trebalo bi ustanoviti jedinstvenu terminologiju.

Ovdje nailazimo na prvu nedosljednost u razgraničavanju pojmova: u bilo kojem jezičnom sustavu može postojati jedna gramatička kategorija koju imenujemo kao *particip*, ali su njegove funkcije različite u jezicima s obzirom na njihovo unutrašnje ustrojstvo. Prema tome, terminom *particip* u hrvatskome književnom jeziku mogu se označavati glagolski pridjevi – dva tipa jedne gra-

matičke kategorije – radni i trpni, ali se pritom taj isti termin ne može odnositi i na dva glagolska priloga.

Napomenuli smo na početku kako se nerijetko poistovjećuju particip i gerund s terminom glagolski prilog. Naime, latinski gerund označavao je glagolsku imenicu aktivnoga trajnoga značenja, deklinirao se u singularu, dok mu je kao nominativ služio oblik infinitiva. U engleskom jeziku postoji gerund kao glagolska imenica sa sposobnošću rekcije. Obično se u opisima ovakvih jezičnih pojava navodi kako se, na primjer, engleska obična imenica prevodi u hrvatskom jeziku običnom ili glagolskom imenicom:

Walking is good for health.
[Šetanje je dobro za zdravlje.]

a engleski gerund (glagolska imenica) prijedložnim izrazom i zavisnom rečenicom s veznikom *da*:

I saw him playing cards.
[Vidio sam ga *da* igra karte.]

(Rečenica bi se u hrvatskom jezičnom sustavu mogla prevesti neovjerenom konstrukcijom koja bi donekle odgovarala latinskom gerundu: **Vidio sam ga igrati karte.*)

Takva tumačenja mogu dovesti do proturječnosti: iako engleski i hrvatski oblici glagolske imenice imaju tek funkciju sličnu latinskom gerundu, između njih ne možemo uspostaviti znak jednakosti:

- *eng. gerund (kao glagolska imenica s rekcijom) ≠ hrv. gerund (kao glagolski prilog sadašnji/prošli)*
- *eng. obična imenica na -ing = hrv. glagolska imenica na -nje.*

Postojeća razlika između glagolske imenice u hrvatskom jeziku i gerunda u engleskom jeziku ima svoje ishodište u činjenici da u jezicima koji nemaju padežnu deklinaciju gerund nije sklonjiv oblik, dok se glagolska imenica u hrvatskom jeziku sklanja.

Trebalo bi i unutar sustava jednoga jezika (hrvatskog) uspostaviti razliku između gerunda, participa i glagolskih priloga, npr:

- *osuježavanje (ulica) – glagolska imenica* (koja poput engleskoga gerunda ima sposobnost rekcije te otvara mjesto imenici u kosom padežu)
- *osuježavajući (napitak) – glagolski pridjev* (v. dalje)
- *Osuježavajući se sokom ... – glagolski prilog*
- *Osuježio se sokom/Bio je osuježen ... – oblici radnog/trpnog participa* (nazivi *glagolski pridjev radni/trpni* predstavljaju opis koji uzima u obzir starija stanja, a zanemaruje funkciju oblika u suvremenom jeziku).

Nedosljednost kriterija javlja se kao problem u definiranju pojmova:

glagolska imenica – *Njezino ga je plakanje rastužilo.*

glagolski pridjev – *Uzeo je umirujuće sredstvo.*

glagolski prilog – *Stojeći na ulici, ugleda prijatelja.*

Imenicu *plakanje* i pridjev *umirujuće* definirat ćemo kao glagolske oblike s obzirom na motiviranost glagolom, dok se prilog *stojeći* definira s obzirom na funkciju koju ima u odnosu na predikat (irelevantno je govoriti o tvorbenoj motiviranosti glagolom, budući da sam glagolski prilog izražava radnju, a to je primaran kriterij u definiranju).

U vezi s oblikom kojeg smo ovdje nazvali **glagolski pridjev** (*osvježavajući*), potrebno je reći nekoliko riječi. Iako postoji mišljenje kako nastanak pridjeva (adjektiva) u morfološkom okviru glagolskoga priloga sadašnjeg nema organske veze sa starim procesom nestanka participa i nastanka gerunda (gerundi su zamijenili morfološko-sintaktički gramatičku kategoriju participa) (Batinić, 73), u slučaju adjektiviziranih priloških oblika došlo je do svojevrsnog pomjeranja u sustavu. Morfološka kategorija nije mogla nestati već je oblik "preživio" pomjeranje sintaktičke funkcije u ustrojstvu jezika. Tako bismo čak mogli tvrditi da je oblik glagolskoga pridjeva podvrsta nekadašnjeg participa, koji može nositi funkciju pravoga pridjeva, ali također ima leksičku i tvorbenu vezu s glagolom. Različita distribucija ovih oblika (adjektiva) na *-ći* te različito ponašanje u morfološkom i sintaktičko-funkcionalnom okviru, u ustaljenim sintagmatskim vezama, svjedoči o tome da je uvjet za prelazak u prave pridjeve pomjeranje iz standardnoga glagolskog sustava (npr. *spavaća kola* – "kola za spavanje", ali ne **spavaći čovjek* "čovjek koji spava"). Ne možemo stoga tvrditi da postoji zavlak sustav pridjeva nastalih adjektivizacijom, budući da taj proces još uvijek traje – oblik *spavaći* (u prvom primjeru) ima funkciju pravoga pridjeva, ali ipak predstavlja posebnu vrstu relativnog pridjeva, tj. participa "adaptiranog" u pridjev u određenoj sintagmatskoj okolini. Pridjev *osvježavajući* stoga predstavlja treću vrstu glagolskoga pridjeva nastalog adjektivizacijom, koji se oblikom razlikuje od glagolskih pridjeva radnoga i trpnog, ali u rečenici može imati funkciju sličnu pasivnom obliku (*On je umoran* – *On je sljedeći na redu*), s tim da se razlikuju po glagolskom stanju.

Kada govorimo o vrstama riječi, onda ne dvojimo oko razlike između priloga i pridjeva (od kojih su neki podrijetlom adjektivizirani ili adverbijalizirani participi). Međutim, kada je riječ o sintaktičkoj funkciji, onda vidimo da neke oblike možemo naći u predikatnoj uporabi, a druge ne možemo. Martinet govori kako postoje riječi (misli na glagolske) sposobne za predikatnu uporabu, a za druge uporabe sposobne su samo u obliku participa ili infinitiva (Martinet, 92). Riječ po obliku može pripadati samo jednoj morfološkoj vrsti, a sintaktičke zakonitosti mijenjaju njenu funkciju ovisno o položaju u rečenici. (Navodi primjere: lat. *Paulus bonus.* /*Pavao je dobar.*/ rus. *Dom nov.* /*Kuća je nova.*/)

U našem se jeziku riječi različitih morfoloških vrsta, a istoga fonemskoga sastava, razlikuju po naglasnim svojstvima (usp. *lijepo* kao prilog i *lijepō* kao oblik određenog pridjeva srednjega roda).

Trebalo je također objasniti pojmove **aktiv** i **pasiv** (u svezi s terminom *particip aktivni/pasivni*). Gramatike (Ivšić, 237) opisuju glagolska stanja (dijatezu) u indoevropskim jezicima kao aktiv, pasiv i medijum. Iako je medijum zamijenjen refleksivom u praslavenskom jeziku, današnja distinkcija aktiv – pasiv (kada su u pitanju glagolski prilozi/pridjevi) ne čini nam se adekvatnom. Glagolsko stanje izražava odnos između subjekta i radnje (aktiv – radnja koju vrši rečenični subjekt, pasiv – radnja koju trpi rečenični subjekt). U općeslavenskom književnom jeziku (u vremenu kada su participi imali pridjevsku deklinaciju i funkciju) nalazimo oblike glagolskoga priloga prošlog u sva tri roda (s razlikama u nominativu, genitivu i akuzativu singulara te u nominativu i genitivu plurala).

Glagolski prilog kao aktivni oblik prezenta/perfekta odnosi se na subjekt radnje. U aktivnim oblicima (glagolski prilog sadašnji, glagolski prilog prošli, glagolski pridjev radni) subjekt je vršitelj radnje, bez obzira na to da li se ona odvija u prošlosti, sadašnjosti, budućnosti; prije neke druge radnje ili paralelno s njom:

– **glagolski prilog sadašnji**

Čovjek je plakao stojeći na ulici.

Čovjek plače stojeći na ulici.

Čovjek će plakati stojeći na ulici.

– **glagolski prilog prošli**

Došavši na ulicu, vidio je prijatelja.

– **glagolski pridjev radni**

Vidio je čovjeka.

Međutim, u pasivnom obliku (particip perfekta pasivni – glagolski pridjev trpni), subjekt trpi radnju koju, vrlo često, netko drugi može vršiti nad njim (čak i u onim situacijama kada je sam subjekt vršitelj radnje, istovremeno je i objekt i u tome se očituje logička dvojnost prirode subjekta u pasivnim rečenicama). Ukoliko nije vršitelj radnje, gubi svezu s djelatnošću. Funkcija koju u tom slučaju zadržava jest atributna (funkciju predikata ima tek po položaju u rečenici, tj. s obzirom na odnos prema subjektu, npr: *Čovjek je rođen*). Sintaktički ima funkciju predikata, nije pravi predikat jer se ne odnosi na radnju koju vrši subjekt, a ni sam nije radnja. Stoga ne možemo uspostaviti opoziciju aktiv – pasiv primjenjujući zajednički kriterij.

No vratimo se glagolskim priložima. Oni jesu vremenski oblici koji postoje u logičkoj strukturi kao vrste radnji koje se dešavaju paralelno s nekom drugom radnjom ili joj prethode u prošlosti, mada se kategorija vremena vrlo neprecizno naznačuju uz njih.

Postoji jasna razlika između dvaju glagolskih priloga, dvaju glagolskih pridjeva te između glagolskoga pridjeva (radnog/trpnog) i glagolskoga priloga (prošlog/sadašnjeg) kao gramatičkih kategorija "participa".

Glagolski prilog prošli označava radnju koja prethodi nekoj drugoj radnji. Iako i prethođenje može biti u relaciji sa sadašnjošću, prošlošću i budućnošću, termin *prošli* možemo rabiti uz ovaj oblik bez obzira na činjenicu da se radi o relativnoj prošlosti. Međutim, nelogično je da drugi glagolski prilog imenujemo kao glagolski prilog *sadašnji* (*Vraćajući se kući, ugledao je oca*). Ukoliko je radnja participa paralelna s predikatom koji je u perfektu, onda je i particip logički u perfektu (istovremenost ne znači i sadašnjost), budući da kao prilog može opisivati samo onaj glagol na koji se odnosi. O tome govori i Mitar Pešikan u svom tekstu *Neke napomene o razvoju aktivnih participa u srpskohrvatskom jeziku*.

Glagolski prilozi u ličnim rečenicama nužno se odnose na isto lice, tj. na subjekt radnje:

Stigavši s puta, ugledao je oca.
(nepravilno: *Stigavši s puta, svi su ga čekali*).

Međutim, pojava glagolskoga priloga sadašnjeg u bezličnim rečenicama:

Lijepo je šetati gledajući prirodu.

te rjeđa uporaba participa prezenta u rečenici

Vidje ženu plačući.

ukazuju na činjenicu da se ovi oblici ne odnose uvijek na vršitelja radnje (ili na radnju koju vrši subjekt).

U engleskom jeziku npr. nalazimo oblike *apsolutnog participa* — glagolskoga priloga u participno-priložnoj konstrukciji u kojoj subjekt (povezan s participom) nije nazočan:

Going to school, one car stops on the street.
/**Dolazeći u školu, jedan se auto zaustavio na ulici.* (odnosi se na 1.l.sg. ako nije naznačeno).

U ruskom jeziku javlja se tzv. *osamostaljeni particip*, tj. atribut izražen participom:

Na zasedanii, sastojavšemsja včera, byli prinjaty važnye rešenija. [Na sastanku, zakazanom večeras, donesenq su važna rješenja.]

(Ovdje smo oblik specifičnoga ruskoga participa morali prevesti našim glagolskim pridjevom trpnim.)

Glagolski prilozi opisuju vremenski odnos između dviju radnji ili njihovu načinu svezu (ta druga radnja istovremeno je iskazana glagolskim prilogom) i

tako stoje u vezi s predikatom. Međutim, predikat je sintaktička kategorija, a glagolski prilog u odnosu na takav predikat ima funkciju paralelnog predikata i "opisnu" priložnu funkciju.

Govoreći o participima koji se odnose na subjekt radnje te o njihovoj atributskoj, subjekatskoj i predikatskoj funkciji, Mitar Pešikan u navedenom tekstu bilježi:

"1. Nije teško utvrditi da su participi adverbijalne funkcije u strogoj i tesnoj vremenskoj vezi sa predikatom. Zapravo i nema neposrednog opravdanja da se oni nazivaju sadašnji i prošli, jer je *njihova radnja* (potcrtala V.Š.) odmerena isključivo prema vremenu vršenja predikatove radnje." (Pešikan, 90-91)

Participi imaju dvojnu prirodu, oni jesu radnja sama (dodatna), ali i način vršenja prethodne radnje. Taj način sadrže u svojoj prirodi i drugi glagolski oblici (tj. vremena), na primjer, nezavisnosloženu rečenicu:

Vraćao se kući i razmišljao.

možemo alternirati s rečenicom u koju je umjesto oblika perfekta uvršten predikatni proširak, sastavljen od participa prezenta aktivnog (Priručna ..., 433):

Vraćajući se kući, razmišljao je.

U svezi s problemom određenja prirode glagolskih priloga čini nam se potrebnim spomenuti studiju Joan L. Bybee i Osten Dahla *The Creation of Tense and Aspect Systems in the Languages of the World*. Na primjerima pedesetak svjetskih jezika autori ispituju značenje gramatičkih morfema (imenujući ih neologizmom "gram") koji sudjeluju u tvorbi glagolskih oblika. Pritom određuju šest gramatičkih tipova (*gram-types*) nazočnih u većini jezika, uspostavljajući na taj način trodijelni sustav (*tripartite system*) u kojem je distinkcija perfektivnost/imperfektivnost (*perfective/imperfective*) dopunjena distinkcijom prošlo/ne-prošlo unutar kategorije imperfektivnosti (*past/non-past*). Gotovo svi gramatički morfemi koji označavaju vrijeme ili aspekt pripadaju jednom od šest gramatičkih tipova koje Dahl i Bybee imenuju kao *perfective, imperfective, progressive, future, past, perfect* (prezent je isključen kao gramatički tip budući da je u većini slučajeva gramatički neobilježen) uzimajući u obzir odnos između situacije i govornoga čina. Razliku od tog trodijelnog sustava čini tzv. *slavenski aspektualni sustav* (*Slavic-type aspectual systems*) u kojem postoji veliki broj *aspektualnih parova*, tj. dodavanjem određenih gramatičkih morfema perfektivni glagoli postaju imperfektivni (tzv. proces perfektivizacije i imperfektivizacije). Autori ne pokušavaju razriješiti pitanje je li npr. perfekt glagolsko vrijeme ili aspekt, a futur glagolsko vrijeme ili način. Međutim, način na koji je uspostavljena gramatički jedinstvena distinkcija između perfektivnosti i imperfektivnosti glagola u slavenskim jezicima ukazuje na to da je oblicima glagolskih priloga u našem jeziku vrlo teško precizno odrediti gramatičko značenje, budući da ih, s jedne strane, ne možemo objasniti pomoću odnosa situacije i govornoga čina jer

takvim odnosom objašnjavamo samo "prave" glagolske oblike, a s druge strane, podliježu tvorbenoj distribuciji (glagolski prilog sadašnji tvori se samo od nesvršenih glagola, dok oblik glagolskoga priloga prošlog mogu imati i svršeni i nesvršeni glagoli). Ovo ograničenje ukazuje na činjenicu da se priroda tih oblika temelji na kategoriji predikativnosti (budući da sadržavaju gramatičko značenje vremena), dok se priložno svojstvo očituje u nesklonjivosti nastavaka *-ći* i *-vši/-avši* koji tvore glagolske priloge.

Sa stajališta jezične ekonomičnosti možemo doći do zaključka da je jedna od funkcija participa redukcija informacija o subjektu i predikatu (oni označavaju drugu radnju i istovremeno opisuju uvjete pod kojima je subjekt vršio svaku radnju naznačenu u rečenici). Bit njihove dvojake funkcije (nominalne i verbalne) nije u tome što su, u nekim slučajevima, zadržali pridjevsku deklinaciju ili su postali nesklonjivi poput priloga, niti u njihovoj tvorbenoj motiviranosti, već u otkrivanju funkcije u rečenici. (Nije dovoljno tek utvrditi razloge za gubitak sročnosti i roda – ostaje pitanje zbog čega se upravo glagolski prilog prošli nije adjektivizirao, kolika je razlika između dvaju glagolskih priloga i možemo li ih zaista svesti na istorodnu gramatičku kategoriju.)

U opisima također dolazi do miješanja kategorija trajnosti (vremenske) i stalnosti (značenjske), pa se kaže da su participi uz imenski pojam opće prirode imali stalno značenje (to se odnosi na glagolski prilog sadašnji koji izražava radnju koja traje i zbog toga ima načinsko značenje), dok glagolski prilog prošli izražava prethodnu radnju, pa zadobija vremensko značenje (Bybee, Dahl, 100–101). Međutim, u rečenicama:

Vrativši se kući, vidio je prijatelja
 /Vratio se kući, pa je (onda) vidio prijatelja./
Vračajući se kući, vidio je prijatelja.
 /Vraćao se kući i vidio je prijatelja./

oba glagolska priloga imaju vremensku funkciju.

Jezik uvijek teži ekonomičnosti (pritom suvišan oblik morfološki transformira u novi ili istom obliku priskrbljuje novu sintaktičku funkciju) – participi u pridjevskoj funkciji bili su zalihosni uz pridjeve (jedina razlika koju danas uočavamo između tih dvaju oblika – pravih pridjeva i adjektiviziranih participa – jest u tome što participi imaju dužinu na nastavku poput priloga i time se akcentatski razlikuju od pridjeva). Dok pridjevi opisuju imenicu, prilozi glagol, glagolski prilozi ostali su sveza između imenice i glagola, ali ne bilo koje imenice, već upravo one koja u rečenici ima funkciju subjekta pa tako možemo tvrditi da je glagolski prilog sintaktička, a ne morfološka kategorija.

Kada se pomnije razmotre neke napomene u Musićevu tekstu *Značenje i upotreba participa u srpskohrvatskom jeziku* također dobijamo potvrdu da se zaista radi o nekonzistentnom opisu jezika, odnosno o miješanju sintaktičke i morfološke funkcije. Musić navodi primjer razlike između adverbijaliziranih

participa u srpskohrvatskom jeziku i adjektiviziranih participa u grčkom: *Ručali smo stojeći*.

grč. *Ručali smo takvi da smo stajali*.

hs. *Ručali smo tako da smo stajali*. (Musić, 135)

Značenje ove rečenice isto je u oba jezika, s tim da se u grčkom primjeru opisuje subjekt pri vršenju radnje, dok se u hrvatskom primjeru opisuje način vršenja radnje subjekta.

Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika opisuje rečenicu *Mladić ode kući pjevajući* kao rečenicu nastalu sklapanjem, pri čemu se koordinacijom (zbog svoje istovrsnosti) predikat jedne rečenice izravno uvrštava uz predikat druge rečenice (*Priručna ...*, 432). Bez obzira na to hoće li oblik glagolskoga priloga prošlog *pjevajući* imati u ovoj rečenici funkciju predikatnog proširka, skraćene rečenice ili priložne oznake, tvrdnja da je takva rečenica "sinonimna" s rečenicom *Dok je išao kući, mladić je pjevao*, ukazuje na činjenicu da se radi o složenoj rečenici, iako mnoge gramatike izbjegavaju njenu definiciju, odnosno uspostavljanje nove kategorije složenih rečenica u kojima postoji glagolski oblik s dvostrukom funkcijom.

Glagolski prilozi poput glagola mogu biti određeni običnim priložima (npr. *tužno govorim* – *tužno govoreći*), što je rijedak slučaj u gramatičkom ustroju jezika. Za razliku od konstrukcije *prilog + glagol*, konstrukcija *prilog + glagolski prilog* nije ovjerena u jeziku kao samostalna rečenica.

Ovi prilozi nisu glagolski samo po svojoj motiviranosti glagolom nego i po sintaktičkoj funkciji – mogu određivati (vremenski, načinski i sl.) samo druge glagole unutar rečenice.

U tom smislu postoji također razlika između glagolskoga priloga prošlog i sadašnjeg. Glagolski prilog prošli (osim oblika *bivši* – koji se, nakon procesa potpune leksikalizacije, prouzrokovane činjenicom da se perfektivni oblik glagola *biti* gotovo prestao rabiti samostalno – pretvorio u pravi pridjev) nije se adjektivizirao. Bez obzira na objašnjenje da su u priloge prešli oni participi obrazovani od neodređene pridjevske forme (*Žena došavši ode*), gdje nastavak *-i* gubi svezu s nastavkom za ženski rod, činjenica je da u suvremenom hrvatskom književnom jeziku postoje oblici koji su se adjektivizirali (*osvježavajući* [*napi-tak*], *-ega*, *-emu* (...)) ili *bivša* [*žena*], *-e*, *-oj* i sl.). Participi također dobijaju neke druge funkcije. U konstrukciji s veznikom *da* (*budući da*) glagolski prilog sadašnji ima vezničku funkciju, a oblik *zahvaljujući* u konstrukciji sa zamjenicom u dativu (*zahvaljujući tome*) – prijedložnu. Ovi primjeri potvrđuju da je promjena sintaktičke funkcije prouzrokovana mogućnošću ulaska u različite odnose s drugim gramatičkim oblicima.

Kratki pregled osnovnih osobina participa

- A. PARTICIP PREZENTA AKTIVNI /glagolski prilog sadašnji/
- B. PARTICIP PERFEKTA AKTIVNI I /glagolski prilog prošli/
- C. PARTICIP PERFEKTA AKTIVNI II /glagolski pridjev radni/
- D. PARTICIP PERFEKTA PASIVNI /glagolski pridjev trpni/

radnja		stanje
A	paralelna s glavnom radnjom	aktiv
B	prethodi glavnoj radnji	aktiv
C	prošla (izražava radnju samo onda kada je aktualiziran u nekom drugom gl. obliku, npr. perfekt, ali i optativ!)	aktiv
D	završena	pasiv

(Za opis glagolske radnje uzeti su proizvoljni termini kako ne bi došlo do miješanja s pojmovima svršenost/nesvršenost budući da je za tvorbu glagolskih pridjeva aspekt glagola koji ih tvore irelevantan.)

pridjevska svojstva	
A	nema oznaku roda, broja i padeža
B	nema oznaku roda, broja i padeža
C	ima oznaku roda i broja, ali nema nastavke za padež (izgubio vezu sa starim oblikom pridjeva – u suvremenom hrvatskom književnom jeziku služi za tvorbu složenih glagolskih oblika)
D	poput C ima oznaku roda i broja, svojstvo sklonjivosti poput pridjeva, a u rečenici ima funkciju predikata (odnosi se na subjekt koji često mijenja funkciju i postaje objekt)

priložna svojstva	
A	najčešće ima funkciju načinskoga priloga
B	uvijek ima funkciju vremenskoga priloga
C	nema nikakva priložna svojstva
D	nema nikakva priložna svojstva

A, B, C – jednaki po glagolskom stanju; odnose se na isti subjekt koji vrši radnju – mogu značiti radnju, ali ne mogu biti samostalni predikat.

Samo D može imati funkciju pravoga pridjeva; izražava svojstva subjekta (s obzirom na stanje radnje, subjekt često preuzima funkciju objekta).

A i B imaju priložnu funkciju u odnosu na predikat, ali unutar svojih priložnih svojstava anticipiraju i dodatnu radnju.

Kao oblici s priložnim svojstvima i dodatnom radnjom (nepromjenljivi oblici) A i B nemaju nastavke za lica, jer se uvijek odnose na subjekt (lice izražava glagol s funkcijom predikata).

A i B također nemaju oznaku roda i broja, dok C i D imaju.

Vidimo da su glagolski prilozi (sadašnji/prošli) na razini morfologije *glagolski* oblici po svojoj tvorbenoj motiviranosti, a *prilozi* po obliku (nesklonjivi), dok su na razini sintakse *glagolski i priložni* po funkciji koju imaju unutar rečenice (ta funkcija je dvojna – izražavaju i način vršenja glagolske radnje i radnju samu).

Dvojnost njihove prirode očituje se i u mogućnosti pripadanja dvjema morfološkim kategorijama: glagolski prilog sadašnji, sintaktički aktualiziran kao priložna oznaka, u nekim se slučajevima adjektivizirao te ima funkciju pravoga pridjeva (atributa u rečenici):

glagolski prilog sadašnji

<i>morfološki</i>	prilog	pridjev
<i>sintaktički</i>	priložna oznaka	*pridjevska oznaka

Glagolski pridjevi morfološki su *glagolski* oblici po tvorbenoj motivaciji, a *pridjevi* dijelom po obliku (sklonjivi u rodu), dok sintaktički, unutar rečenice, predstavljaju dio nekog drugog glagolskog oblika koji ima funkciju predikata (glagolski pridjev radni) ili su, u slučaju glagolskoga pridjeva trpnog, predikati u kojima je anticipirano svojstvo subjekta (kao posljedica radnje subjekta ili nekog drugog "lica"), odnosno pravi atributi.

Oblici glagolskih pridjeva i glagolskih priloga određeni su svojom funkcijom i sintaktičkim vezama u koje ulaze. Glagolski prilog sadašnji po funkciji u rečenici postao je priložna oznaka (nakon što je došlo do kidanja veze bivšeg participia prezenta s imenicom). U slučaju kidanja veze s glagolom kojeg je određivao, takav oblik prelazio je u pridjev. S obzirom na specifične lingvističke uvjete i sintagmatske veze u kojima se ti oblici javljaju kao pridjevi, možemo govoriti o svojevrsnim "pridjevskim oznakama". S druge strane, samo je oblik glagolskoga pridjeva trpnog zadržao svojstva nekadašnjega participia, dok su glagolski prilog prošli i glagolski pridjev radni imali nešto drugačiji razvoj – ostali su podređeni glagolu, kao njegova priložna oznaka ili su poslužili za tvorbu složenih glagolskih oblika.

U pokušajima da se definiraju participi nailazimo na dvije vrste problema. Prvi govori o prirodi participa, procesu njihova nastanka i razvoju. Drugi problem odnosi se na određenje položaja participa u samom jezičnom sustavu. Naime, govori se o kategoriji koja je u nekim jezicima nestala, a u drugima se zadržala s izmijenjenom sintaktičkom funkcijom (kadšto i s drugim nazivom). Ipak, teško možemo govoriti o nestanku gramatičke kategorije participa. Njihov "nestanak" pratila je pojava gerunda i tako je došlo do nužnog popunjavanja "praznine" u sustavu. S aspekta dijakronijskoga razvoja participi su kategorija koja je pod određenim historijskim uvjetima izgubila svoje mjesto u sustavu. Sinkronijski gledano, neki su oblici (npr. glagolski prilog sadašnji) prestali biti participi onda kada se izgubila veza s imenicom (gubitak kongruencije), a u osnovi im je ostao oblik i temeljno značenje glagola. Ovako "okrnjen" oblik prestao je biti pridjev, a svoju opisnu (pridjevsku) funkciju usmjerio je ka glagolu, izražavajući istovremeno paralelnu (participsku) radnju i opisujući (kao priložna oznaka u rečenici) radnju glagola (predikata). Dio tih oblika adjektivizirao se onda kada je došlo do promjene značenja u odnosu na glagol. Proces kojim su obuhvaćeni participi (bez obzira je li riječ o glagolskim priložima ili glagolskim pridjevima) ne možemo stoga označiti kao nestanak participa, već kao proces *departipizacije* oblika. Ovdje moramo napomenuti da su glagolski pridjev radni i glagolski prilog prošli (osim oblika *bivši*) doživjeli potpunu departipizaciju, a glagolski prilog sadašnji djelomičnu. Pasivni oblik participa perfekta, kao što smo naprijed naveli, možemo smatrati oblikom koji nije podlegao ovom procesu. Taj proces rezultat je sinkronijskoga pomjeranja u sustavu, kao posljedica dijakronijskih promjena koje su tijekom vremena mijenjale oblik participa. Na taj način, dijakronijske promjene djelovale su na morfologiju participa, a sinkronijske – na njihovu sintaktičku funkciju.

Stoga je pogrešno opisivati prirodu ovih oblika dijakronijski (kao participe ili gerunde, s obzirom na njihove prvotne oblike), a sinkronijski – uzimajući u obzir morfologiju i sintaksu zajedno. (Međutim, već su obični prilozi definirani s obzirom na svoj odnos prema "punoznačnim riječima" – glagolima, pridjevima, zamjenicama, imenicama i samim priložima, te takvo određenje i dovodi do mijenjanja razina.) (Priručna ..., 138). Da bismo ih pravilno definirali, moramo lučiti te dvije razine jezika, kako bismo mogli razlikovati razrede oblika od njihovih funkcija. Na taj način izbjeci će se mnogi problemi koji se javljaju prilikom učenja jezika, problemi s kojima se susreću leksikolozi u pokušaju da gramatički pravilno definiraju izdvojeni oblik u rječniku i sl. Tek tada bit će prihvatljiv model onih lingvista koji smatraju da je između sustava različitih jezika moguće uspostaviti istorodne relacije, budući da svaki sustav funkcionira na principima analognih i prepoznatljivih binarnosti i distinkcija, dok se razlika očituje u funkcijama koje članovi pojedinih morfoloških razreda zauzimaju na razini sintakse.

Literatura:

1. BATINIĆ, Ljiljana: Upotreba deklinabilnih formi na /-ći/ u savremenom srpskohrvatskom jeziku, Poseban otisak iz *Priloga proučavanju jezika*, knj. 23, Novi Sad 1987.
2. BYBEE, Joan L., DAHL, Osten: The Creation of Tense and Aspect Systems in the Language of the World, *Studies in Language*, International Journal sponsored by the Foundation "Foundations of Language", 1989.
3. IVŠIĆ, Stjepan: *Slavenska poredbena gramatika*, Školska knjiga, Zagreb 1970.
4. KATIČIĆ, Radoslav: Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, Nacrt za gramatiku, Globus, Zagreb 1986.
5. MUSIĆ, August: Rečenice s participom preterita aktivnim II u hrvatskom jeziku, *Rad JAZU*, 140, Zagreb 1899.
6. MUSIĆ, August: Značenje i upotreba participa u srpskohrvatskom jeziku, *Rad JAZU*, 250, Zagreb 1935.
7. PEŠIKAN, Mitar: Neke napomene o razvoju aktivnih participa u srpskohrvatskom jeziku, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, II, Novi Sad 1959.
8. PETI, Mirko: Gramatičko značenje i sintaktički položaj participa, *Suvremena lingvistika*, 10, Zagreb 1974.
9. Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika, *Zavod za jezik IFF*, Školska knjiga, Zagreb 1979.
10. SIMEON, Rikard: Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, Matica hrvatska, Zagreb 1969.
11. STEVANOVIĆ, Mihajlo: Savremeni srpskohrvatski jezik II (*Sintaksa*), Beograd 1969.
12. SUBOTIĆ, Ljiljana: Sudbina participa u književnom jeziku kod Srba u 19. veku, *Priloz proučavanju jezika*, knj. 20, Novi Sad 1984.

Summary

A NOTE ON THE TERM PARTICIP

The author discusses some basic contradictions in the grammatical descriptions of categories called *participles* and *gerund*, pointing out the differences between Croatian terms *glagolski prilog* and *glagolski pridjev* in Croatian literary language. There are some noticeable differences relating to the terminology in some other languages (Russian and English).

The old participle forms developed in different ways in the Croatian literary language. *Glagolski prilog prošli* and *glagolski pridjev radni* passed through the process of "departicipation" losing their adjectival characteristics. *Glagolski prilog sadašnji* was partly adjectivized and in certain syntagmatic connections it has adjectival function (forming the third class of verbal adjectives) while *glagolski pridjev trpni* was the only one of these forms to retain the characteristics of the old participle. From the diachronic point of view the morphology of the participle changed which resulted in syntactic changes of function of these forms on the synchronic level.